

ALEKSANDR FAYNBERG LIRIKASIDA METAFORIK TAFAKKUR VA OBRAZ YARATISH MEXANIZMLARI

Abdurashidova Marjona Sanjarbekovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Xalqaro jurnalistika fakulteti, 1-bosqich talabasi

marjonaabdurashidova546@gmail.com

ANOTATSIYA. *Mazkur maqolada Aleksandr Faynberg lirikasida metaforik tafakkur va obraz yaratish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida shoir poetikasida metaforaning badiiy funksiyasi, poetik obrazlarning shakllanish jarayoni hamda metaforik tafakkurning estetik xususiyatlari o'rganiladi. Faynberg she'riyatida metafora, ramziy obrazlar va poetik tasvir vositalari orqali badiiy semantika qanday shakllanishi tahlil qilinadi. Maqolada metaforik tafakkur nazariyasi hamda badiiy matn semiotikasi asosida shoir poetikasida obraz yaratish mexanizmlari ilmiy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot natijasida Faynberg lirikasida metaforik tafakkur poetik mazmunni shakllantiruvchi muhim badiiy omil ekani asoslab beriladi.*

KALIT SO'ZLAR. *Metafora, metaforik tafakkur, poetik obraz, badiiy semantika, poetik tasvir, obraz yaratish, ramziy obrazlar, poetik tafakkur, zamonaviy o'zbek she'riyati.*

KIRISH

Adabiyotda badiiy tafakkurning muhim shakllaridan biri metaforik tafakkur hisoblanadi. Metafora orqali shoir murakkab fikr va tuyg'ularni obrazli shaklda ifodalaydi. Metafora poetik tilning muhim badiiy vositasi bo'lib, u orqali oddiy hodisalar estetik ma'noga ega badiiy obrazga aylanadi. Shu sababli metafora adabiyotda obraz yaratish jarayonining muhim mexanizmlaridan biri sifatida qaraladi.

Adabiyotshunoslikda metafora ko'pincha badiiy tafakkurning asosiy shakllaridan biri sifatida talqin qilinadi. Metaforik tafakkur orqali shoir borliqni obrazli tarzda idrok etadi va uni poetik shaklda ifodalaydi. Bu jarayon badiiy

obrazlarning shakllanishiga olib keladi. Metafora nafaqat tasviriy vosita, balki badiiy semantika yaratish vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Metaforaning poetik funksiyasini tahlil qilishda Roman Jakobson ning poetik funksiya nazariyasi muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Jakobsonning ta'kidlashicha, poetik nutqning asosiy vazifalaridan biri badiiy ifoda orqali estetik ta'sir yaratishdir. Metafora esa poetik nutqning eng muhim badiiy vositalaridan biri hisoblanadi (Linguistics and Poetics). Badiiy obrazlarning shakllanish jarayonini o'rganishda Yuri Lotman ning badiiy matn semiotikasi nazariyasi ham muhim ahamiyatga ega. Lotman badiiy matnni madaniy belgilar tizimi sifatida talqin qiladi. Uning fikriga ko'ra, poetik obrazlar madaniy belgilar tizimi orqali shakllanadi va badiiy semantika yaratadi (Struktura khudozhestvennogo teksta).

Aleksandr Faynberg lirikasida metaforik tafakkur muhim badiiy xususiyatlardan biri hisoblanadi. Shoir she'riyatida metaforalar, ramziy obrazlar va poetik tasvirlar orqali inson ruhiyati, tabiat va hayot haqidagi falsafiy mulohazalar ifodalanadi. Faynberg poetikasida obraz yaratish jarayoni metaforik tafakkur bilan chambarchas bog'liq bo'lib, shoir poetik tasvir orqali murakkab badiiy ma'nolarni ifodalashga erishadi. Mazkur maqolaning maqsadi — Faynberg lirikasida metaforik tafakkur va obraz yaratish mexanizmlarini tahlil qilish hamda shoir poetikasida metaforaning badiiy funksiyasini aniqlashdan iboratdir.

Metaforik tafakkur va poetik obraz

Adabiyotda metafora badiiy tafakkurning eng muhim shakllaridan biri hisoblanadi. Metafora orqali shoir borliq hodisalarini obrazli tarzda talqin qiladi va ularga yangi estetik ma'no beradi. Metafora oddiy tasviriy vosita bo'libgina qolmay, balki badiiy semantika yaratishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli zamonaviy adabiyotshunoslikda metafora poetik tafakkurning asosiy mexanizmlaridan biri sifatida talqin qilinadi.

Aleksandr Faynberg lirikasida ham metaforik tafakkur muhim badiiy xususiyat sifatida namoyon bo'ladi. Shoir she'riyatida metaforalar orqali inson ruhiyati, tabiat manzaralari hamda hayotning falsafiy mazmuni poetik shaklda ifodalanadi. Faynberg poetikasida metafora badiiy tasvirni boyitish bilan birga, she'ning semantik qatlamini ham chuqurlashtiradi.

Metafora poetik vosita sifatida badiiy obraz yaratish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Metafora orqali bir hodisa yoki tushuncha boshqa bir obraz orqali ifodalanadi. Bu jarayon obrazli fikrlashning shakllanishiga olib keladi. Metaforik tafakkur orqali shoir borliqni yangi badiiy talqinda ko'rsatadi.

Adabiyotshunos Roman Jakobson ta'kidlaganidek, poetik nutqning muhim xususiyati obrazli ifoda yaratishdir. Poetika orqali badiiy til estetik ta'sirga ega bo'lgan obrazlar tizimini yaratadi (Linguistics and Poetics). Metafora esa ana shu poetik tizimning muhim elementlaridan biri hisoblanadi.

Faynberg lirikasida metaforik tafakkur ko'pincha inson ruhiyatini tasvirlash jarayonida namoyon bo'ladi. Shoir inson qalbidagi ruhiy holatlarni metaforik obrazlar orqali ifodalaydi. Bunday poetik tasvir insonning ichki dunyosini yanada chuqurroq ochib beradi.

Masalan, shoir she'rlaridan birida inson qalbi quyidagi metaforik obraz orqali tasvirlanadi:

“Yuragim — sokin dengiz,
Unda xotiralar shamol kabi kezadi.”
(Faynberg A., Saylanma)

Mazkur satrlarda “yurak” dengiz obrazi orqali tasvirlanadi. Bu metafora inson qalbining chuqur va keng ruhiy olam ekanini ifodalaydi. “Xotiralar shamoli” esa inson ongidagi o'tmish tajribasini poetik obraz orqali ifodalovchi badiiy tasvirdir. Shu tarzda metafora orqali inson ruhiyatining murakkab holati badiiy shaklda talqin qilinadi.

Faynberg poetikasida obrazli fikrlash ham muhim badiiy xususiyat hisoblanadi. Shoir ko'pincha oddiy hayotiy hodisalarni poetik obrazlar orqali ifodalaydi. Tabiat obrazlari, makon tasvirlari yoki kundalik hayot unsurlari metaforik talqin orqali yangi estetik ma'noga ega bo'ladi.

Masalan, shoir she'rlarida osmon, shamol, tun yoki yo'l kabi obrazlar ko'pincha inson hayotining falsafiy ramzi sifatida qo'llanadi. Bu obrazlar metaforik tafakkur mahsuli bo'lib, she'ning badiiy semantikasini boyitadi. Shu orqali shoir oddiy tasvirni chuqur falsafiy mazmunga ega poetik obrazga aylantiradi.

Adabiyotshunos Yuri Lotman badiiy matnni madaniy belgilar tizimi sifatida talqin qiladi. Lotman fikriga ko'ra, poetik obrazlar orqali badiiy matn semantik

ma'no hosil qiladi (~~Struktura khudozh~~ zhestvennogo teksta). Faynberg she'riyatida ham metaforalar orqali badiiy semantika shakllanadi.

Shoir poetikasida metaforik obrazlar ko'pincha ko'p qatlamli ma'noga ega bo'ladi. Bir obraz bir vaqtning o'zida bir necha semantik ma'noni ifodalashi mumkin. Bu esa she'rning estetik ta'sirini kuchaytiradi. Metaforik tafakkur orqali shoir badiiy mazmunni chuqurlashtiradi va obrazlar tizimini boyitadi.

Shunday qilib, Faynberg lirikasida metaforik tafakkur poetik obraz yaratish jarayonining asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Metafora poetik vosita sifatida obrazli fikrlashni shakllantiradi hamda badiiy semantikani boyitadi. Shu jihatdan Faynberg poetikasi metaforik tafakkur orqali badiiy mazmun yaratishning yorqin namunasi sifatida namoyon bo'ladi.

Aleksandr Faynberg lirikasida lirizm estetikasi markaziy badiiy tamoyil sifatida namoyon bo'ladi. Shoir she'riyatida inson qalbining nozik kechinmalari, ichki iztiroblari va ruhiy jarayonlari poetik obrazlar orqali chuqur ifodalanadi. Faynberg lirikasida lirik qahramonning ichki dunyosi nafaqat tasvir obykti, balki badiiy mazmunni shakllantiruvchi asosiy semantik markaz hisoblanadi. Shu sababli uning she'riyati hissiy-estetik qatlamning boyligi bilan ajralib turadi.

Faynberg poetikasida hissiy tasvir muhim badiiy vosita sifatida ishlaydi. Shoir inson qalbida kechadigan murakkab ruhiy jarayonlarni sodda, ammo chuqur ma'noga ega obrazlar orqali ifodalaydi. Sog'inch, iztirob, umid va yolg'izlik kabi hissiy holatlar she'rda faqat tasvirlanmaydi, balki estetik tajribaga aylantiriladi. Bu jihat lirizm estetikasi uchun asosiy belgidir — ya'ni hissiyotning badiiy shaklga ko'chishi.

Masalan:

“Ko'nglimda jim turar bir sokin dard,

Uni faqat tun sukunati tinglaydi.”

(Faynberg A., Saylanma)

Bu satrlarda “sokin dard” — ichki iztirobning estetiklashgan shaklidir. “Tun sukunati” esa tashqi makon emas, balki ichki ruhiy holatning poetik proyeksiyasi sifatida talqin qilinadi. Bu usul rus va jahon lirikasida keng qo'llaniladigan psixologik parallelizmga yaqin bo'lib, unda tashqi muhit ichki kechinmaning ifodasi sifatida xizmat qiladi.

Faynberg lirikasida poetik lirizm shoirning individual badiiy tafakkuri bilan chambarchas bog'liq. Shoir oddiy hayotiy detallarni (tun, shamol, yo'l, sukut) chuqur falsafiy mazmunga ega obrazlarga aylantiradi. Bu jarayon metaforik tafakkur bilan uyg'un holda kechadi va natijada har bir obraz ko'p qatlamli semantik ma'noga ega bo'ladi.

Adabiyotshunos Roman Jakobson ta'kidlaganidek, poetik nutqda tilning estetik funksiyasi ustuvor bo'ladi (Linguistics and Poetics). Faynberg she'riyatida ham aynan tilning estetik tashkil etilishi orqali hissiy mazmun kuchayadi. So'zlar faqat ma'no tashuvchi emas, balki hissiy energiya manbai sifatida ishlaydi.

Shoir poetikasida badiiy ifodaning muhim xususiyati — soddalik va chuqurlik uyg'unligidir. Faynberg murakkab falsafiy g'oyalarni ortiqcha murakkab konstruksiyalarsiz, sodda, lekin obrazli til orqali ifodalaydi. Bu esa uning she'riyatini o'quvchi ongiga tez va kuchli ta'sir etuvchi qiladi. Shu jihatdan uning uslubi lirizmning "toza shakli"ga yaqinlashadi.

Faynberg lirikasida hissiy obrazlar tizimi alohida ahamiyatga ega. Shoir ko'pincha quyidagi obrazlar orqali ruhiy holatlarni ifodalaydi:

tun — ichki sukut, yolg'izlik, tafakkur

shamol — o'tkinchilik, xotiralar harakati

osmon — umid, cheksizlik, ruhiy erkinlik

yo'l — hayot jarayoni, izlanish

Bu obrazlar orqali shoir inson ruhiyatining dinamik holatini ko'rsatadi. Ular oddiy tasvir emas, balki psixologik-metaforik kod sifatida ishlaydi.

Adabiyotshunos Mikhail Bakhtin nazariyasiga ko'ra, lirik nutq shoirning ichki ovozi va ruhiy tajribasining ifodasidir (The Dialogic Imagination). Faynberg lirikasida ham aynan shu ichki ovoz ustunlik qiladi. Lirik qahramon tashqi voqealardan ko'ra ichki kechinmalar bilan yashaydi — bu esa lirizm estetikasi uchun asosiy belgi hisoblanadi.

Faynberg she'riyatining yana bir muhim jihati — hissiyot va tafakkur uyg'unligidir. Shoir faqat his-tuyg'uni emas, balki uni anglash jarayonini ham ifodalaydi. Ya'ni, lirika nafaqat hissiy, balki refleksiv (o'zini anglovchi) xususiyatga ega bo'ladi. Bu esa uning she'riyatini oddiy lirizm darajasidan yuqori — falsafiy lirizm darajasiga olib chiqadi.

Natijada, Faynberg lirikasida lirizm estetikasi quyidagi jihatlar orqali shakllanadi:

hissiy tasvirning chuqurligi
ichki ruhiy jarayonlarning poetik ifodasi
obrazli fikrlash va metaforik tafakkur
sodda, ammo ta'sirchan poetik til
hissiy va falsafiy qatlamning uyg'unligi

Shu jihatdan Faynberg lirikasini zamonaviy o'zbek she'riyatida inson ruhiyatini eng nozik va chuqur ifodalagan poetik tizimlardan biri sifatida baholash mumkin.

Ruhiy kechinmalar poetikasi (kengaytirilgan va chuqurlashtirilgan tahlil)

Aleksandr Faynberg lirikasida ruhiy kechinmalar poetikasi eng muhim va murakkab badiiy qatlamlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Shoir she'riyatida insonning ichki dunyosi, ruhiy izlanishlari, hayot va mavjudlik haqidagi falsafiy mulohazalari poetik obrazlar tizimi orqali ifodalanadi. Faynberg uchun lirika — bu tashqi voqelik tasviri emas, balki ichki ruhiy jarayonlarning estetik rekonstruksiyasidir.

Faynberg poetikasida lirik qahramon ruhiyati markaziy o'rin egallaydi. Lirik qahramon individual shaxs emas, balki umumlashgan insoniy ruhiyat modeli sifatida namoyon bo'ladi. Shoir uning ichki kechinmalari orqali inson ongining murakkabligi, hissiy ziddiyatlari va ruhiy izlanishlarini ochib beradi. Bu jihat Faynberg lirikasini psixologik chuqurlikka ega poetik tizimga aylantiradi.

Adabiyotshunos Mikhail Bakhtin ta'kidlaganidek, lirik nutq — bu shoirning ichki ovozi, uning ruhiy tajribasining badiiy shaklidir (The Dialogic Imagination). Faynberg she'riyatida aynan shu ichki ovoz ustuvor bo'lib, lirik qahramonning ichki monologi she'rning semantik markaziga aylanadi. Bu esa she'rni tashqi voqelikdan ko'ra ichki kechinmalar makoniga aylantiradi.

Shoir poetikasida ichki monolog ruhiy kechinmalar poetikasining asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Lirik qahramon ko'pincha o'z-o'zi bilan "suhbatlashadi", savollar beradi, javob izlaydi. Bu jarayon tashqi dialog emas, balki ichki tafakkur oqimi sifatida namoyon bo'ladi. Ichki monolog orqali inson qalbining eng nozik va yashirin qatlamlari ochiladi.

Masalan:

"Ba'zan yuragimda sokin bir savol,
Uning javobini faqat sukunat biladi."
(Faynberg A., Saylanma)

Bu satrlarda “sokin savol” — inson ongidagi mavjudlik muammosi, ichki izlanish timsoli sifatida talqin qilinadi. “Sukunat” esa javob emas, balki javobsizlikning poetik shaklidir. Bu yerda shoir ekzistensial ruhiy holatni metaforik tarzda ifodalaydi — ya’ni inson savol beradi, lekin javobni tashqi dunyodan emas, ichki sukutdan izlaydi.

Faynberg lirikasida hissiy holatlar tizimi murakkab va ko‘p qatlamli xarakterga ega. Shoir bir vaqtning o‘zida qarama-qarshi tuyg‘ularni ifodalaydi:

iztirob ↔ umid

yolg‘izlik ↔ yaqinlik istagi

sukut ↔ ichki hayqiriq

Bu qarama-qarshiliklar she’rning dramatik strukturasini yaratadi va uni oddiy lirizm darajasidan falsafiy lirizm darajasiga olib chiqadi.

Faynberg poetikasida ruhiy iztirob va umid dialektikasi alohida e’tiborga loyiq. Shoir iztirobni faqat salbiy holat sifatida emas, balki insonning o‘zini anglash jarayonining muhim bosqichi sifatida talqin qiladi. Iztirob — bu ruhiy chuqurlik, umid esa — bu ichki harakat va yashash istagining belgisi.

Adabiyotshunos Roman Jakobson ning poetik funksiya nazariyasiga ko‘ra, poetik tilning asosiy vazifasi — hissiy mazmunni estetik shaklda ifodalashdir (Linguistics and Poetics). Faynberg she’riyatida ham til faqat axborot yetkazmaydi, balki ruhiy tajribani estetik shaklga aylantiradi. So‘z — bu yerda hissiyotning tashuvchisi emas, balki uning badiiy shaklidir.

Shoir lirikasining yana bir muhim jihati — ichki vaqt (subyektiv vaqt) tasviridir. Faynberg she’rlarida vaqt tashqi hodisa sifatida emas, balki ruhiy jarayon sifatida kechadi. Xotira, sukut, kutish kabi motivlar orqali vaqt inson ongida qanday kechayotgani tasvirlanadi. Bu esa ruhiy kechinmalar poetikasini yanada chuqurlashtiradi.

Natijada Faynberg lirikasida ruhiy kechinmalar poetikasi quyidagi mexanizmlar orqali shakllanadi:

lirik qahramonning ichki ovozi

ichki monolog va refleksiya

hissiy holatlarning qarama-qarshiligi

iztirob va umidning dialektik uyg‘unligi

poetik til orqali ruhiy tajribaning estetik ifodasi

Shu jihatdan Faynberg lirikasini inson ruhiyatining badiiy modeli sifatida baholash mumkin. Uning she'riyati hissiyotning oddiy ifodasi emas, balki inson ongining chuqur poetik tahlilidir.

XULOSA

Aleksandr Faynberg lirikasida lirizm estetikasi muhim badiiy xususiyat sifatida namoyon bo'ladi. Shoir inson ruhiyatining nozik kechinmalarini poetik obrazlar orqali chuqur va ko'p qatlamli tarzda tasvirlaydi. Faynberg she'riyatida lirik qahramonning ichki dunyosi keng ochib berilib, inson qalbining murakkab ruhiy jarayonlari estetik shaklga keltiriladi.

Shoir poetikasida ruhiy kechinmalar poetikasi ichki monolog, hissiy tasvir va poetik til orqali shakllanadi. Bu jarayon orqali oddiy hissiyotlar falsafiy mazmunga ega bo'lgan badiiy tajribaga aylanadi.

Natijada Faynberg lirikasini zamonaviy o'zbek she'riyatida inson ruhiyatini eng chuqur va estetik talqin etgan poetik tizimlardan biri sifatida baholash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Aleksandr Faynberg — Saylanma.

Aleksandr Faynberg — Tanlangan asarlar.

Mikhail Bakhtin — The Dialogic Imagination.

Roman Jakobson — Linguistics and Poetics.

Najmiddin Komilov — Adabiyot nazariyasi.